

Аташкаде Руслана Вадимівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-5349-9579>
e-mail: brubrv5@gmail.com

Гончаренко Марина Михайлівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-6719-1919>
e-mail: m-goncharenko21@ukr.net

Караульна Наталія Вікторівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0009-0005-2065-505X>
e-mail: nataliiaakaraulna@knu.ua

Сєрова Юлія Володимирівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-9211-8668>
e-mail: serova_yu@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ГУМАНІЗМУ

Резюме

У статті здійснюється спроба дослідити трансформаційні процеси ціннісних орієнтирів гуманізму, як чинника соціокультурних змін та формування нових соціальних смислів. Обґунтовується етичні і ціннісні аспекти досліджуваної проблематики з урахуванням соціальних зрушень сучасності.

Виявлено, що становлення гуманізму, як суспільної та культурної реальності формувалося на соціально-економічних та ідеологічних підвалинах, що дало змогу прослідкувати тенденції до зміни традиційних форм та еталонів поведінки особистості. Вихідною моральною нормою трансформованої системи оголошувалася гідність людини, доблесть,

шляхетність — якості, надбані за рахунок духовних надбань — таланту, вченості, моральної досконалості, що заклало провідний принцип нового розуміння сутності людини.

Доведено, що трансформації формування гуманістичних цінностей, «нового» гуманізму здатні формуватися на фундаменті нової етики толерантності. Вона формується у мультикультурному світі й відповідно потребує нової онтології людини, яка передбачає радикальне переосмислення природи індивідуальності як укоріненої в бутті, міжлюдських стосунках. Потенціал гуманізму як світоглядної стратегії дозволяє окреслити не тільки орієнтири ціннісних трансформацій, а й визначити основні тенденції їх спрямування.

Ключові слова: гуманізм, цінності, трансформація, толерантність, мораль діалогічність, глобалізм, антропоцентризм.

Вступ

Соціальні потрясіння сучасного світу демонструють необхідність перегляду світоглядних засад гуманізму, вироблення нових підходів до його ціннісних орієнтирів. Світові війни та локальні військові конфлікти демонструють неадекватність класичної парадигми гуманізму в умовах різких трансформацій глобалізованого світу. Розбіжність між задекларованими гуманізмом принципами та їх практичним втіленням виявилися занадто неспівмісними.

Питання перегляду самої сутності гуманізму, його трансформацій у мінливому сьогоденні, напрацювань нової парадигми та практичного втілення у різні сфери — освітню, культурну, наукову, соціальну, політичну постало винятковою необхідністю в умовах нових соціальних викликів. Враховуючи усі складнощі глобалізованого мультикультурного світу, звернення до філософії толерантності має на меті віднайти відповіді на запитання про те, як створити таку форму глобальних процесів відносно культури та соціальних явищ, щоб вони відповідали максимальним принципам толерантності. У тандемі «толерантність-мультикультурність» вимальовується здатність напрацювань цінностей, які б відповідали запитам якісно нових рівнів затребуваної сучасністю культури. Формування дієвих механізмів впровадження толерантності у різні сфери людського буття має стати основоположним принципом налаштування діалогу між людьми, націями, державами та їх культурами.

Методи дослідження

Методологічну основу складають філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, що забезпечило соціально-філософський аналіз дослідження зазначеної проблематики. Використання діалектичного методу допомогло розкрити трансформації цінностей гуманізму, прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки розгортання впливу їх

на соціальне та особистісне життя людини та суспільства. Історичний підхід дозволив прослідкувати становлення та розвиток предмету дослідження в історичній ретроспективі аспекті минулого, сьогодення та перспектив майбутнього. Аксіологічний підхід до трансформації цінностей гуманістичної проблематики дозволив сфокусувати увагу на цінностях, які на категоріальному рівні виражають інтереси, потреби людських спільнот у гармонійному співіснуванні в мультикультурному, глобалізованому світі.

Результати дослідження

Ідеї гуманізму, як ціннісної та філософсько-етичної течії розвиваються паралельно з розвитком людства. Сформований у епоху Відродження в XIII-XIV ст. в Італії гуманізм поклав початок незалежній науці, світській філософії, літературі, мистецтву ідейно звільнивши особистість від релігійного поневолення.

Гуманістичне світорозуміння будувалося на індивідуальних потребах розвинутої особистості, що було проявом зрілої самосвідомості в новій історії.

Людина розглядалася найдосконалішим витвором природи, вищим досягненням якої є гармонійно поєднані в ній начала природного і духовного, що є доказом доцільної упорядкованості усього існуючого в світовій системі та втіленням всесвітнього розуму. Гуманізм свою ідейну доктрину будує на переконанні безмежних можливостей людини, її моральності, здатності до самоусвідомлення, гідності, праві на свободу та щастя в земному житті.

Гуманістична парадигма у своєму становленні переживала різні періоди, проте віра у високе призначення людини, високу оцінку людського розуму, культ індивідуальності залишалися непорушними опорами нового світорозуміння, що і справило потужний вплив на весь подальший розвиток європейської культури.

Просвітництво також втілювало гуманістичний ідеал своєю вірою в могутність розуму, його праві на соціальне конструювання дійсності та здатності усунути зло.

На початку XIX ст. основоположні принципи гуманістичних доктрин здавались підірваними і спотвореними через прорахунки техніко-раціоналістичних проєктів перевлаштування світу, що демонструвало очевидність ілюзорності та утопічності цих сподівань. Система життєвих і пізнавальних прийомів і принципів культури сприймалась як гальмо розвитку виробництва, поглиблювалася диференціація розумової праці, культура була поділена на гуманітарну і негуманітарну. Нова система духовного виробництва не потребувала особистості творця, людини мислячої універсально у великому просторі, а отже, змінюється і характер гуманітарної культури, система її осьових принципів.

Людина споживач, конформіст, об'єкт соціальних інстинктів легко засвоювала та відтворювала звичні стандарти мислення, що засвідчує нові орієнтири тогочасної культури. Як наслідок, прослідковувалося збіднення сутнісних сил людини, зниження рівня її індивідуальності. Атомізованість такої маси загрожувала соціальному простору сліпою люттю, жадобою до руйнування, інстинктами безсвідомої ненависті.

З'явилися припущення, що в людині, її психіці закладено руйнівний імпульс, який штовхає людство на шлях самознищення, свідомої орієнтованості на деструктивність поведінки. Ідеал одвічно розумної людини був порушений і змушений був переглядатися тогочасними відкриттями у галузі психіатрії, біології та філософії.

В середині XIX ст. розпочинається інтенсивний процес секуляризації суспільного життя, зумовлений потребами інтенсифікації виробництва. Форми життєдіяльності людей регулювалися вже соціально-економічними вимогами, а не релігійно-нормативними установками християнської етики, яка була підвалиною гуманізму. Сучасні філософи-екзистенціалісти наголошували, що саме через втрату релігійно-моральних опор світовідчуття сталась криза самосвідомості, яка і є справжньою трагедією сучасної цивілізації. Ж.-П. Сартр зазначав, проголошена Ф. Ніцше «смерть Бога» стала незмінним фоном роздумів філософії про ситуацію людини у світі без бога. Людина відкинута від Бога, вона втратила священне осереддя всіх сенсів свого буття. Втративши відчуття вищої санкції свого буття, вона трагічно відчуває загубленість [1].

Релігійна віра ґрунтувалась на довільному покладанні одвічно існуючої розумності. Руйнування звичних вірувань привело до втрати гуманістичних ідеалів, а світський гуманізм, як визначав його філософ, був лише змирцненням християнством, псевдораціоналістичною надбудовою над забобою [1].

Багато мислителів із різних сфер звертаючись до проблеми нового гуманізму і його класичного пояснення виявили в ньому багато невідповідностей.

Таким чином ідеал споконвічного розумного світопорядку та здатність осягнення його розумом виявилися зведеними на хибних підвалинах. Сподівання, що науковий розум і технічний геній забезпечать стає буття людини у світі, гарантією чого є вищий розум, виявилися марними. Виникли підозри про хибний шлях науки, шлях який веде людство до апокаліпсису, звідси і виникає намагання людини, підмінити реальність месіанськими сподіваннями, містифікаціями, апокаліптичними уявленнями.

Класичний гуманізм, який представлений як кінцева мета людини, не може бути останньою ціллю людини, бо її кінцева мета залишається завжди невідомою, а тому вона не може обмежуватися лише певним плануванням.

З цього приводу зазначав Ясперс: «Гуманізм є тільки засобом, але не завершенням людського буття» [2, с. 283].

Гуманізм як культурна та суспільна реальність мав під собою відповідні ідеологічні й соціально-економічні підвалини, які належать минулому, тому гуманізм як явище недостатньо укорінене в передумовах суспільної свідомості. Така думка сформована багатьма дослідниками зазначеної проблематики: Ф. Ніцше, Ж.П. Сартром, М. Гайдеггером, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотаром, Ж. Лаканом, Ж. Деррідою, Ж. Дельозом, вони піддали нищівній критиці просвітницький проект гуманізму, наголошуючи на головному недоліку — абстрактному характері гуманістичних цінностей та ідеалів.

Дегуманізована соціальна практика культури сцієнтизму, техніцизму, натуралізму витісняють інтенцію гуманізму та виключають людину з її внутрішнім світом, як суб'єкта самодостатньої реальності. Це свідчить про те, що відродити культуру гуманізму на соціокультурних засадах минулого неможливо.

У ХХ столітті відбуваються кардинальні зміни у соціокультурних орієнтаціях суспільства. Змінюються традиційні норми та еталони поведінки особистості, фіксуються потужні ціннісно-світоглядні зрушення.

Система цінностей раннього капіталізму сприяла мобілізації зусиль людини для виконання рутинної і одноманітної праці. Психологічні установки раннього капіталізму на постійну і наполегливу працю, ощадливість, самодисципліну, етику обов'язку підкріплялися релігійним авторитетом, однак по мірі секуляризації релігійні мотиви все менше відповідали вимогам стимуляції виробничої діяльності. Установкам трудової етики, в якій домінували цінності досягнення матеріального добробуту будь-якою ціною, цінності сліпого підкорення, згоди, ретельності, поміркованості вичерпали себе. В останні десятиліття стала переважати орієнтація на пошук створення нової «якості життя», де акцентувалася увага на самоцінності індивідуального існування [3, с. 235].

В основу новітньої системи виробництва закладались принципи різноманітності, унікальності та поліцентричності. Компроміс цінностей обов'язку і згоди послаблюється, вагомим стає значення цінностей самореалізації, що були спровоковані переходом до наукоємної, енерго- і матеріалозберігаючої економіки до високотехнологічного виробництва. Така виробнича система вимагала більшої ініціативності, самостійності, здатності до швидкої переорієнтації та навчання. Така культура становила певні труднощі, оскільки вона потребувала переорієнтацію на власний розвиток особистості, яка здатна вільно обирати ціннісні життєві пріоритети.

Фактором трансформації ціннісного виміру сприяла і гедоністична етика, з її прагненням до миттєвого задоволення потреб, конформізму,

споживацтва у всіх формах. У такій системі ціннісних орієнтацій, втрачається суб'єктивна роль праці, як головної мотивуючої сили та фактору життя.

Новітні зрушення у системі виробництва ґрунтуються на високорозвинутих технологіях. Виявилось, що навичок або певної суми знань замало для деяких професій, постала необхідність в залученні образів, абстракцій, символів тощо. Всі ці фактори при переході від індустріальної до постіндустріальної цивілізації зумовили проблематичність самореалізації індивідів. Зрушити цю проблему можливо було лише за умови культурного стрибка, а традиційно орієнтований індивід був не в змозі відповідати запитам формуючої епохи [3, с. 236]. Вхідження в новітню соціокультурну ситуацію завжди становило значні труднощі для більшої частини індивідів, їх творчих можливостей. Інший процес — зростаюча складність виробничих технологій може призводити до дегенерації, розшаровувати соціальний ґрунт ціннісних орієнтацій. Таке вихолощення цінностей трудової самоактуалізації здатне призводити до заперечення багатьох соціальних обмежувачів, норм поведінки, які слугували духовними опорами соціальності взагалі.

Провадження нових цінностей становили причину розчарувань, невдоволеності, підсилювалися прагнення до цінностей дозвілля. Новітня цивілізаційна вимога зумовлювала ще одну небезпеку — викривленого, спотвореного вигляду самореалізації індивіда будь-якою ціною. Така форма самоствердження виявилася основним спонукальним мотивом поведінки людини у її ціннісній орієнтації, наслідком чого є небезпека для розвитку суспільства в його цілісності [4, с. 333-334].

Визначаючи таку небезпеку для сучасної цивілізації — коли цінності праці підміняються цінностями дозвілля зростає необхідність нових підходів до трудової етики, яка б сприяла прагненню до самовдосконалення, самореалізації, трансформації виробництва з метою його гуманізації через прояв свободи та творчої особистості людини.

Сучасні тенденції розвитку виробництва створюють можливості для трансформації технологічних процесів, їх складні суперечності є свідченням певного перехідного етапу розвитку людства. Схожі зрушення не одноразово відбувалися протягом всієї історії. Європейська цивілізація наприкінці як першого так і другого тисячоліття вже переживала подібну світоглядну кризу. Виходом з подібного становища було відтворення соціально-культурного типу гуманіста і гуманістичної культури, що заклало вихідні принципи світовідчуття сучасної епохи.

Дослідження витоків гуманістичного світогляду, формування його характеристики слугує розумінню, що гуманістичні цінності хоча і є певною мірою усталеними, але переживають трансформацію відповідно до нових соціокультурних контекстів.

Варто зазначити, що ренесансний гуманізм став першою в історії європейської цивілізації свідомо сформульованою програмою удосконалення земного світу через удосконалення людської природи як такої. Він формується, як альтернатива до церковно-аскетичної тогочасної етики поза релігійними обмеженнями і створює умови для перемоги антропоцентричного світогляду.

Напередодні епохи Відродження в політичній і майновій ієрархії італійського суспільства простежувалися значні зміни в соціальній структурі тогочасних міських комун. Завдяки вигідному географічному положенню між Сходом і Заходом, природному торговому посередництву Італії, міста ставали осередками нової гуманістичної культури.

Політичний вакуум після занепаду таких інститутів влади, як папство та імперії сприяв вільному розвитку нових економічних стосунків. У руках економічних класів, зосереджуються великі капітали, що дозволило широко фінансувати промислову мануфактуру. Нова економічна система намагалася раціоналізувати виробництво, наслідком чого відбувалося принципово нове осмислення оточуючого світу та програмування в ньому своєї поведінки. Людина ренесансу інтегрувала свої вчинки на основі свого ідеального образу та індивідуального характеру на відміну від світовідчуття людини середньовічного типу, яка ідентифікувалася за набором вчинків, відповідним до її статусу.

Такі соціальні зрушення стали початком формування характеру людини підприємця-купця, який шліфувався у гострій політичній боротьбі, небезпечних подорожах, ризикованих справах. Такий характер демонстрував яскраво виражену індивідуальність. Така людина була вмотивована володіти багатьма соціально-психологічними якостями: обережністю, дипломатичністю, гнучкістю. Відповідний спосіб життя стимулював розвиток незламної енергії, залізної волі, любов до авантур, хоробрість та витримку. Також необхідно було володіти знанням про культуру інших народів та володіти їх мовами [4, с.335].

Новий світогляд формувал і новий ідеал людини — емансипованої від будь-яких догм, свідомої своєї гідності, яка є творцем власної долі та покладається у житті лише на себе завдяки розуму, освіті та особистим здатностям. Прояв індивідуального характеру стає поширеним явищем, що дає поштовх духовному життю середньовічного суспільства, феодальні цінності почали відступати на задній план.

Таке економічне піднесення формувалося на засадах світських цінностей духовності нового типу — гуманізму, який виступає внутрішньою ідейною основою і світоглядним змістом епохи Відродження.

Гуманісти надали поняттю «відродження» нового значення у розумінні початку нових історичних часів. Новому світогляду було характерне відчуття відкритості історії, усвідомлення невичерпності часу,

що вело до встановлення нового типу історизму діяльнісного. Влада ренесансної людини фіксується у понятті «можу», а людський інтелект підноситься до рівня часткового прояву могутності абсолюту і обгунтовується, як право мислити адогматично. Темп життя людини стає напруженим, приходить розуміння значущості часу. Людина відчуває цінність земного життя з його радощами та можливостями, відчуває свою неповторність, здатність розгортати та реалізовувати свої творчі здібності в часовій перспективі.

Нова культура була пройнята усвідомленням нового часу, де людина може вільно творити себе, перетворювати основи самого людського існування та самосвідомості, виявилася надзвичайно дієвою особливо в оцінці часу історії. Вони перетворюють історію в історію людей, які самі її творять і самі визначають її хід. Однією із характеристик цього способу філософствування є «чуття історії» і історичної розмірності з відповідальною чутливістю до об'єктивності, усвідомлення критичної дистанції до об'єкту історії, до знання історичних умов.

Основою політичних поглядів гуманістів була віра в могутність особистості встановлювати нові суспільні порядки. Відтак народжуються політичні і ідеологічні утопії, ґрунтом чого була економічна могутність Італії при її політичній нестабільності. Вони вважали, що державний лад можна штучно створити, або вигадати, користуючись всією наявністю сил, партій, і напрямів. В своїй ідеології гуманісти відображали погляди купецтва в ідеалізованому вигляді як втілення нового розуміння мети і сенсу життя. Вони утворили нову соціальну верству середньовічної інтелігенції, яка змушена була жити продажем своєї інтелектуальної праці. Гуманісти намагалися ствердити себе в суспільній свідомості як творців нової культури, яка протиставлялася середньовіччю, як сяяння дня нічному мороку. Італія намагалася вирватися з тенет варварства [4, с.338].

Протягом двох століть ренесансний гуманізм розвивався незалежно від будь-яких ідейних та методологічних догм. Він поєднував запозичуючи світські і релігійні ідеї та вперше свідомо поставив і раціонально проробив програму оновлення людської природи, нового проектування життя, що розглядалося, як більш висока його форма.

Франческо Петрарка засновник філософії гуманізму та великий італійський поет (1304-1374) на місце схоластики поставив гуманізм — *humanitas*, як нове світське вчення про людину. Мова йшла про орієнтацію розбудови форм життя на інших засадах. Він був переконаний в тому, що людина за природою моральна істота, і на кращих рисах її природи повинна формуватися нова етика [5, с. 7].

Розвиваючи ідеї Петрарки гуманісти наступних поколінь М. Фічіно, Дж. Мірандола, Л. Валла, Л. Альберті, Н. Макіавеллі пропонували проекти універсальної релігії: нової синтетичної філософії, нової етики, виховної доктрини, політичного устрою, але незмінним залишався системний принцип — особистісного вдосконалення та індивідуалізму.

Гуманісти першими усвідомили силу виховної і освітньої дії знань, дієву природу знання. Віра у високе призначення наук спонукала їх культивувати освіту, пізнання. Виховання людськості — *Humanitas* стає визначальною ідеєю гуманістичної програми морального прогресу під впливом облагороджуючої дії розуму, слова, поезії, музики. Культ розуму, знання та виховання ставали характерною рисою гуманістичного світосприйняття.

Базою формування нового гуманістичного світогляду служила етика. Поняття гідність було основоположним поняттям нової етики, яка визначала ідеальну норму поведінки людини залежно від її соціального статусу. Нова сучасна практика підривала звичні канони буття. На ґрунті нових реалій створились передумови для розвитку разом з панівною системою ідей і народження нових етичних цінностей.

Окреслюючи особливості гуманістичного світогляду можна виокремити універсальну відкритість до буд-яких культурних впливів, діалогічність, поліваріантність мислення, громадську активність і раціоналізм як засіб самоудосконалення. Ренесансний гуманізм не зміг на той період слугувати духовною програмою саморозвитку кожної людини.

Домінантою гуманістичної етики був принцип індивідуалізму, він виявився поштовхом швидкого прогресу італійської культури та вплинув негативно на внутрішні інтеграційні зв'язки тодішнього соціуму, що послаблювало італійську державу.

Вплив італійського відродження попри недоліки ідеологізму та утопічності був благодіючий для західного світу. Ним була створена нова атмосфера для освічених європейців. Витвором італійської культури став «*L'huomo universal*» — новий тип всебічної людини.

Досліджуючи типології гуманізму, як програму оновлення людства, виокремлюють п'ять програм, що були запропоновані мислителями протягом історії європейської цивілізації. Це — античний, ренесансний, християнський, просвітницький та соціалістичний гуманістичний проект. Всі вони задавали завищений тонус сподівань, проте виявилися неминуче обмеженими реаліями конкретного буття. Кожна така програма приречена на вичерпання, стає контекстом іншої, але потреба на їх контекст буде завжди, тому що саме навколо них концентрується самопізнання людини [4, с. 349].

Таким чином прослідковуючи трансформації гуманістичних цінностей, можна стверджувати, що класичні ідейні орієнтації гуманізму зазнають кардинальних змін завдяки інтенсивному розпаду традиційних соціальних і культурних спільнот. Розвиток сучасної цивілізації також демонструє нам злам сталих духовних координат. Базові принципи антропологічного гуманізму, закладені ренесансними мислителями змушені піддаватися перегляду. Ідеали гуманізму потребують вироблення інших підходів у формуванні гуманістичної культури та пошуку нових гуманістичних ціннісних орієнтирів з урахуванням цивілізаційного зламу нинішньої епохи.

Проблематичність сучасного світу засвідчила, що усталена антропологічна картина світу з претензією людини на домінуюче положення у всесвіті вичерпана. Річ йде про ставлення людини до дійсності, а не самої гуманістичної орієнтації цінностей. Це пов'язано з гостротою суперечностей викликаних глобалізаційними процесами у світі. Якщо донедавна джерелом ідеалів були релігійні та громадянські системи поглядів, то тепер з'явилися два нових джерела, що формують свідомість людини: це джерело глобальності подій, які мають витoki в теперішньому часі та усвідомлення людиною нової ролі, ролі людини-лідера. Людина не здатна пізнати майбутнє, їй під силу лише прогностика, але вона здатна будувати майбутнє, яке потребує інших підходів ніж демонструвало минуле.

Зміни, що відбулися в світовому контексті, вимагають вироблення принципів гуманізму нового типу, які відповідають теоретичному обґрунтуванню та реалізації на практиці. Тому постає питання повернення людини, її життєдіяльності, світогляду, і розвитку до принципів людиноцентризму і гуманізму на нових засадах, як пошуку перспективного шляху розвитку сучасної спільноти. У такому розумінні філософія людиноцентризму розглядається, як парадигмальний шлях розвитку суспільства, а людиноцентризм — у практичному її вимірі. Мова про те, що визначальним в усіх сферах людської життєдіяльності має домінувати ставлення людини як істоти морально-духовної, а не споживацькі налаштованої та самознищуючої.

Людиноцентризм в умовах глобалізації, як зазнає В. Кремень, постає новою якістю філософськоосвітнього розуміння ролі людини, яка сьогодні переважає масштаби класичного антропоцентризму, моралізму, гуманізму, та філософської антропології і персоналізму, оскільки виходить за їх межі та демонструє нову якість інноваційного мислення людини, котра переважає масштаби гуманізму та виходить за межі філософської антропології [6, с. 7].

Породжені глобалізацією трансформації істотно впливають не психологічний, моральний стан людини та суспільства загалом. Ідеологія гуманізму, як найважливіша духовна цінність, спрямовувала людину на подолання проблем щодо стану особистості, потенційної несправедливості у суспільстві, світоглядних відносин. Техногенна цивілізація формує новий тип соціальних суперечностей, які вказують на невідповідність між реальним станом речей та проголошеними гуманістичними цінностями [7]. Сучасна людина піддається тотальній інформатизації суспільства, що супроводжується розчиненням її індивідуальної унікальності у масовій уніфікованості. Людина стає заручником створеного нею антропогенного простору, підтримуючи зв'язок з дійсністю фактично лише на рівні психосоматики, яке жодним чином не впливає на особистісне, або індивідуальне духовне зростання [8, с. 232].

Ігнорування проблем особистісного розвитку та формування громадянськості людини негативно відбиваються на рівні особистих та професійних якостей людини, наслідком чого є деформація духовних і моральних цінностей, відсутність уваги та поваги до людини, її знецінення [9, с. 151].

Така реальність буття свідчить про те, що сам процес глобалізації вимагає неабиякої адаптивності людини до його освоєння та нових складних умов, демонструє потребу у новій етиці, яка б задавала іншу програму людській поведінці, допомагала пере моделювати її відповідно до соціальних та індивідуальних цінностей, сприятливих для гармонійного співжиття людських спільнот. Фундамент нової етики фактично формується не просто у світі, а у мультикультурному глобалізованому світі, а відповідно потребує і нової онтології людини. Така онтологія передбачає радикальне переосмислення природи індивідуальності як укоріненої в бутті, в міжлюдських стосунках.

Природа людського буття і свідомості є внутрішньо діалогічною. Людина осягається лише в спілкуванні, вона постійно шукає себе, випробовує і перевіряє умови свого буття. Людина володіє основною здатністю — давати відповідь самій собі і іншим, так вона стає відповідальною істотою, моральним суб'єктом, саме моральні цінності є детермінантами поведінки індивідів у соціумі та їх взаємовідносин — соціальних, групових, міжособистісних.

Онтологія сьогодення попри антагонічні моменти сучасного інформатизованого суспільства надає людині можливість вільного вибору і самовизначення, вільного входження в комунікаційні зв'язки, формування нових спільнот. Так формується індивідуальність, вона реалізується через відношення до інших. Єдина можливість самого існування індивідуального, яка виражає його внутрішнє єство — це діалогічність, саме вона має виявлятися на усіх рівнях співіснування спільнот.

З одного боку, як зазначає Н. Хамітов, людина як носій духовності відображає основні світоглядні цінності в результаті своєї практичної діяльності, з іншого – в процесі комунікації людина конструює свій власний простір на принципах гуманізму. «Гідна самореалізація – це розкриття життєвого потенціалу людини в тілесному, творчому й духовному вимірах, що робить її креативною, а тому корисною для сучасного інноваційного суспільства. Така самореалізація органічно поєднує індивідуальні і комунікативні можливості людини» [10, с. 75].

Свобода самоствердження людини, як реальна гуманістична цінність має реалізовуватись в наявності багатоманітних варіантів самовираження. Мова йде про толерантність, прийняття позиції іншого, рівноправне партнерство людини і світу, людини і людини, людини і природи.

Традиційно толерантність представляють як мінімальну умову для співжиття у культурному розмаїтті, як морально-етичну норму задля уникнення різних форм протиріч. У такому відношенні феномен імперативу толерантності дедалі більше привертає увагу та постає основним чинником формування надважливої гуманістичної цінності.

Толерантність є тією моральною якістю, що характеризує ставлення до людини як суб'єкта взагалі, іншого Его, людини іншої національності, раси, культурної традиції, релігійної конфесії, як до рівноцінної особистості. Толерантність виступає потужною запорукою ліберальних та демократичних цінностей та комфортних умов співжиття.

У сучасному дискурсі розуміння толерантності має багатоаспектний концепт та вирізняється різними тлумаченнями, але завжди постає базовою цінністю та принципом цивілізованих суспільних відносин. Так М. Мамардашвілі зауважував, що толерантність не синонімічна індиферентності та пасивності, а вимагає зусиль на своє поширення. Вона містить в собі ідею дієвого початку, взаємодію у якій криється визнання іншої людини безвідносно до її гендерних, етнічних чи релігійних особливостей.

Толерантність як цивілізаційний феномен у працях Е. Фрома, Г. Маркузе розглядався за умови рефлексії усього культурного поля. Ж. П. Ліотар у контексті постмодерністської філософії акцентує увагу на тому, що моральні, політичні, соціальні парадигми апріорно вимагають особливого ставлення до аксіологічних та праксеологічних настанов. За таких умов актуалізується сам дискурс щодо толерантності, але невід'ємним залишається фундаментальне значення толерантності в контексті сучасної онтології з її базовою функцією універсального медіатора в дискурсі, як особистостей, так і різних спільнот.

Поряд із питанням толерантності ліберального суспільства, безперечно піднімається питанням «порогу» толерантності, межі неприйняттого інакомислення, за якою ця чеснота залишається актуальною. У переважній

більшості люди прагнуть бути толерантності, втім питання «миритися з» залишається відкритим, про що яскраво свідчать соціальні та суспільні наслідки цивілізаційних протиріч.

Все це свідчить про неусталеність толерантності, як і розуміння та тлумачення даного поняття відповідно до залежності від різних чинників та умов, цілей та практичного застосування. Межі толерантності зазвичай залежать від діючих у суспільстві соціальних норм, наявної ситуації та меж інтолерантності. Але попри дискусійність та гостроту питання, важливим залишається культивування толерантності, як невід'ємної гуманістичної цінності, що передбачає міцну вкоріненість у суспільстві базових настанов, що стосуються розуміння людини та її свободи.

Враховуючи усі складності глобалізованого мультикультурного світу, філософія толерантності має на меті знайти відповіді на запитання про те, як створити таку форму глобальних культурних і соціальних процесів, максимально відповідних принципам толерантності. У тандемі «толерантність-мультикультурність» вимальовується здатність напрацювань цінностей, які б відповідали запитам якісно нового рівня світової інтернаціональної культури, налаштовувати діалоги між державами та їх культурами. Тому основним завданням сучасної філософії та усього спектру гуманітарних наук у межах їх компетентностей, є формування механізмів впровадження толерантності у різні сфери людського життя, що згодом має стати основоположним принципом міжкультурного діалогу, та комунікацій [11].

Таким чином, досліджуючи особливості трансформації ціннісних орієнтирів гуманізму, цілком слушною є думка Т. Черниша, що теоретичний аналіз феномену гуманізму представляє собою принципово не завершену, відкрити систему, яка має свої субсистемні блоки сфери знання, такі як філософія, антропологія, аксіологія, психологія, педагогіка, теорія еволюції, а також основи критичного мислення, соціології, теорії інформації, що складають сучасну наукову картину світу. Те, що істотних трансформацій зазнає реконструкція аксіологічної складової сучасного гуманізму є свідченням його багатовимірної реальності, яка вбирає в себе загальнозначимі екзистенційні, етичні, правові та загальнополітичні цінності [9 с. 153-154].

Сучасний гуманізм позиціонує себе як еволюціонуючу культурну парадигму. Він вміщує в себе світоглядну систему різних методів і знань, погляди людини на себе, суспільство та світ у цілому.

Висновки

Аналіз особливостей трансформації ціннісних орієнтирів гуманізму дає можливість окреслити спосіб практичної систематизації соціально-економічних та ідеологічних підвалин їх формування. За результатами виконаного дослідження можна зробити висновок, що:

- базові принципи антропологічного гуманізму закладені ренесансними мислителями не відповідають запитам сучасного суспільства та піддаються перегляду;

- ідеали гуманізму потребують вироблення інших підходів у формуванні гуманістичної культури та пошуку нових гуманістичних ціннісних орієнтирів з урахуванням цивілізаційного зламу нинішньої епохи;

- трансформації світу безпосереднім чином відображаються на змісті гуманізму як загальнолюдської ідеології та її духовних цінностях, що відповідно потребують і нової онтології людини;

- в умовах глобалізації людиноцентризм виходить за межі філософської антропології, виступає новою якістю філософськоосвітнього розуміння ролі людини, її інноваційного мислення;

- толерантність постає найвагомішою моральною якістю, що характеризує ставлення до людини як суб'єкта, людини іншої національності, раси, культурної традиції, релігійної конфесії, як до рівноцінної особистості;

- основним завданням сучасної філософії та всієї гуманітарної освіти є формування та впровадження механізмів толерантності у різні сфери людського буття, як основоположного принципу міжкультурного діалогу та комунікації.

Потужні історичні трансформації гуманізму засвідчують високу міру адаптивності цього світогляду. У складних умовах кінця ХХ-початку ХХІ століття гуманізм приймає нові форми і змінює способи свого функціонування. Дослідження їх еволюції дозволяє розглядати трансформацію фундаментальних ціннісних установлень у сучасній глобалізованій культурі і разом з тим уможливорює зворотний вплив гуманізму наших днів на сучасний цивілізаційний процес. Гуманістична культура продовжує розвиватися у діалоговому режимі й визначати основні тенденції ціннісного спрямування.

Список посилань

1. Sartre, J.-P. Ist der Existentialismus ein Humanismus? / Jean-Paul Sartre; [übers. aus Franz.]. Drei Essays. Frankfurt a. M., Berlin, Wien : Ullstein, 1979. S. 7-51.
2. Jaspers, K. Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus. V Karl Jaspers. Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze. München : Piper, 1951. S. 265-292.
3. Горський В.С. Кушаков Ю.В. и др. История философии и культура. Київ: Наукова думка, 1991. 288 с.
4. Губерський Л., Чухно А., Андрейцев В. др. Людина в сфері гуманітарного пізнання. Київ: Український Центр духовної культури, 1998. 382 с.

5. Андрущенко В., Губерський Л., Зуєв Л. Проблема гуманізму в сучасній філософії: навчально-методичний посібник. Київ: КДУ, 1994. 63 с.
6. Кремень В.Г. (2007) Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, С. 7; Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї. Дзеркало тижня. 2005. № 31(23).
7. Voronkova V., Kyvliuk O. Philosophical reflection smart-society as a new model of the information society and its impact on the education of the XXI century. *Future Human Image*. 2017. Т. 7. http://www.fhijournal.org/wp-content/uploads/2017/04/FHI-7_VoronkovaKyvliuk.pdf.
8. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. М., Київ: Вид. «Ваклер», 2006. 232 с.
9. Черниш Т.М. (2016). Культурні маркери світоглядного потенціалу гуманітарної освіти в умовах мовленнєвої глобалізації XXI століття. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2016. Вип. 65. С. 153-163.
10. Хамітов Н. (2017). Філософія цивілізаційного проекту України: людина та її гідна самореалізація як мета і умова поступу. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2019. Вип. 4 (90). С. 71-89.
11. Попович М.В. Гуманізм. 2006. [Електронний ресурс] : Режим доступу до ресурсу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24649.

References

1. Sartre, J.-P. (1979). Ist der Existentialismus ein Humanismus? *Drei Essays*. Frankfurt a. M., Berlin, Wien : Ullstein, 1979, 7-51. [in Ukrainian].
2. Jaspers, K. (1951) Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus. *Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze*. München : Piper, 265-292.
3. Horskyyi, V.S., Kushakov, Y.V. et al. (1991). History of philosophy and culture. Kyiv. Naukova Dumka, 288 p. [in Ukrainian].
4. Huberskyi, L., Chukhno, A. & Andrieytsev V. et al. (1998). A human in the field of humanitarian cognition. Kyiv. Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury. 329-352. [in Ukrainian].
5. Andrushchenko, V., Huberskyi L. & Zuiev L. (1994). The problem of humanism in modern philosophy: scientific and methodological guide. Kyiv: KDU, 63 p. [in Russian].
6. Kremen, V.H. (2007). Philosophy of the national idea. Person. Education. Society. Kyiv: Hramota 6 p. 7; Kremen, V.H. (2005). Philosophy of person centred approach as a theoretical component of the national idea. *Mirror of the week*, No. 31(23). [in Ukrainian].
7. Voronkova, V., Kyvliuk, O. (2017). Philosophical reflection smart-society as a new model of the information society and its impact on the education of the XXI century. *Human Image*, Vol. 7.
8. Manuel, Kastells & Pekka, Himanen (2006). The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model. Kyiv. Pub. "Vakler". 232 p. [in Ukrainian].
9. Chernysh, T.M. (2016). Cultural markers of the ideological potential of humanitarian education in the context of verbal globalization of the XXI century. *Humanities bulletin of Zaporizhzhia state engineering academy: [collection of scientific works]*. Zaporizhzhia: Publishing house ZDIA, Issue no. 65, 156-163. [in Ukrainian].
10. Khamitov, N. (2017). The civilization project of Ukraine: personality and their dignified self-realization as a goal and a condition of advance. *Scientific notes of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, Issue No. 4 (90), 71-89. [in Ukrainian].
11. Popovych, M.V. (2006). Humanism. [Electronic source] Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24649

Ruslana Atashkadeh

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-5349-9579>

e-mail: brvbrv5@gmail.com

Maryna Honcharenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-6719-1919>

e-mail: m-goncharenko21@ukr.net

Nataliia Karaulna

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0005-2065-505X>

e-mail: nataliia karaulna@knu.ua

Yuliia Sierova

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-9211-8668>

e-mail: serova_yu@ukr.net

FEATURES OF VALUABLE TRANSFORMATION LANDMARKS OF HUMANISM

Abstract

The article attempts to investigate the transformational processes of the value orientations of humanism as a factor of sociocultural changes and the formation of new social meanings. Ethical and value aspects of the researched issues are discussed, taking into account the social changes of our time.

It was revealed that the formation of humanism as a social and cultural reality was formed on socio-economic and ideological foundations, which made it possible to follow the trends towards the change of traditional forms and standards of individual behavior. The original moral norm of the transformed system was declared to be human dignity, valor, nobility – qualities acquired at

the expense of spiritual assets — talent, learning, moral perfection, which laid the leading principle of a new understanding of the essence of man.

It has been proven that transformations in the formation of humanistic values, “new” humanism, can be formed on the foundation of a new ethics of tolerance. It is formed in a multicultural world and, accordingly, requires a new ontology of man, which involves a radical rethinking of the nature of individuality as rooted in being, interpersonal relations. The potential of humanism as a worldview strategy makes it possible to outline not only the orientations of value transformations, but also to determine the main trends in their direction.

Keywords: humanism, values, transformation, tolerance, morality, dialogicity, globalism, anthropocentrism.

Стаття надійшла до редакції 04.11.23

© Аташкаде Р.В., Гончаренко М.М., Караульна Н.В., Серова Ю.В., 2023